

O VOJNI NIHILIZMA

Dean KOMEL

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za filozofijo, Aškerčeva
cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija | Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko,
Vodovodna cesta 101, 1000 Ljubljana, Slovenija

dean.komel@guest.arnes.si

Povzetek

Gotovo nas danes vsaj nekoliko osupne in zgrozi, da je retorika vojne postala samoumevna in uživa tudi precejšno, če ne kar izdatno, javno podporo, ki je seveda lahko tudi politično dirigirana. Prav tako pa smo zaprepaščeni nad nasilnimi vojnimi razmerami, ki naj bi bile – po sicer široko bolj ali manj vsiljenem prepričanju – sramotne za človeštvo v 21. stoletju. Pričujoči prispevek se ne ukvarja z ugotavljanjem nihilističnih implikacij in komplikacij današnjih vojnih spopadov, ki so bolj ali manj

vidne, najsi se jih skuša še tako potajiti, marveč razgrinja *vršenje vojne nihilizma*, ki v prvi vrsti nihilizira samo bistvo človeka in briše horizont sveta. Vojna nihilizma, čeprav vidno grozi z vsesplošnim izničenjem in uničenjem, ni neposredno razvidna kot moč čez vse in vendar za nič. Ta nerazvidnost ima manipulativen značaj, spričo katerega se proti vojni nihilizma ni mogoče mobilizirati, ker sama izvaja »totalno mobilizacijo« v službi opolnomočenja čiste moči, se pravi moči, ki je v svoji domnevni »brezvolji« dovolj močna, da noče nič, predvsem pa nič bistvenega.

Gljučne besede: vojna, nihilizem, moč, bit, človeško bitje.

On the War of Nihilism

Abstract

326 Today, we can certainly be at least somewhat astonished and appalled that the rhetoric of war has become commonplace and enjoys considerable, if not abundant, public support, which can, of course, also be politically orchestrated. But we are also horrified by the violent war situations, which should—according to a more or less imposed belief—be regarded as a disgrace to humanity in the 21st century. The present paper is not concerned with diagnosing the nihilistic implications and complications of today's military conflicts that are more or less visible, however much one may try to disguise them, but rather with revealing *the eventuating of the war of nihilism itself*, which, in the first place, nihilizes the very essence of the human being and obliterates the horizon of the world. The war of nihilism, though visibly threatening with total annihilation and destruction, is not directly transparent as a power over everything, and yet for nothing. This non-transparency has a manipulative character, which makes it impossible to mobilize against the war of nihilism, because it itself carries out "a total mobilization" in the service of the empowerment of pure power, that is to say, the power, which in its supposed "will-lessness" is strong enough to will nothing, and, above all, nothing essential.

Keywords: war, nihilism, power, being, human being.

Naslov prispevka¹ se po vsej priliki zdi nekoliko nenavaden, saj ne postavlja v ospredje nihilističnega razpoloženja, ki zaznamuje in ga še dolgo pušča za sabo sleherni vojni spopad,² marveč *vojno, ki jo žene nihilizem*. Če nihilizem po običajnih določitvah razumemo kot razvrednotenje vseh vrednot in ničevost življenjskega smisla, bi vojna nihilizma pomenila neko *vojno za nič*. Za mnoge vojne spopade, če ne celo za vse, lahko sicer ugotovimo, da so se pričeli, potekali in se iztekli za nič, da so bile žrtve nepotrebne, da vojna ni imela nobenega cilja

1 Gre za dopolnjeno različico članka, ki je v angleški inačici bil objavljen v reviji *Teoria* (prim. Komel 2023).

2 Tako recimo že Tukidides v *Peloponeški vojni* opisuje: »V mirni dobi namreč in v urejenih razmerah so države kot tudi njih prebivalci pametnejših nazorov, ker še niso zapadli sili nujnosti; vojna pa, ki jemlje vsakdanjo običajno blaginjo, je nasilen učitelj in usmerja strasti množice skladno z vsakokratnim položajem. V mestih je bil torej prepir in kjer je prišlo do njega šele pozneje, je vest o dogodkih imela drugod za posledico še večjo mero pokvarjenosti, ki se je kazala v umazanosti osebnega razračunavanja ter v nezaslišanem načinu maščevanja. Poljubno so spreminjali celo običajni pomen besed, ki velja navadno za oceno dejanj. Nerazsodno drznost so ocenjevali kot zvesto in prijateljsko hrabrost, v trezno preišljeni razsodnosti so gledali olupševanje boječnosti in pametna usmerjenost je veljala za pretvezo nemožatosti in kdor se je lotil vsake stvari s pametjo, je veljal za lenuha, za moškost pa so imeli, če je kdo vzkipek kot blazen. Kdor se je hotel previdno posvetovati, je po splošnem mnenju iskal le upravičen vzrok, da bi stvar opustil. Za zanesljivega moža je veljal, kdor je znal krepko zmerjati; sumljiv pa je postal tisti, ki mu je ugovarjal. Za pametnega so imeli, kdor je koga z zvijačo premagal, še pametnejši pa je bil, kdor je nakano pravočasno zasluhtil. Kdor pa je bil že od začetka tak, da se ni posluževal ničesar podobnega, so govorili o njem, da krši prijateljstvo in se boji nasprotnikov. Sploh pa so ploskali tistemu, ki je prehitel drugega, če mu je nameraval kako zagosti, in ki je vzpodbujal druge k stvarem, za katere niso imeli smisla. Strankarska pripadnost je pomenila tesnejšo vez kot sorodstvo, ker je bila prej pripravljena na brezobzirno tvegavost. Takih zvez niso sklepali, da bi čuvali zakone, temveč v lastno korist in obstoječim razmeram v škodo. Prisege, ki so si jih med seboj prisegli, jih niso vezale iz strahu pred božjimi zakoni, temveč mnogo bolj zaradi zavesti skupnih zločinov.« (Tukidides 1958, 186–187.)

Besedilo je nastalo v okviru izvajanja raziskovalnega programa *Humanistika in smisel humanosti v vidikih zgodovinskosti in sodobnosti* (P6-0341), raziskovalnega projekta *Hermenevtični problem razumevanja človeške eksistence in koeksistence v epohi nihilizma* (J7-4631) in infrastrukturnega programa *Center za promocijo humanistike Inštituta Nove revije* (I0-0036), ki jih finančno podpira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

itn. Vendar vojna nihilizma ne pomeni vojne za nič v tem smislu, da v njej ne bi šlo za nič, da je brez cilja ali da z njo ni ničesar doseženega, marveč da *neka ničnost sama po sebi žene vojno*, ki lahko pregazi vse. V skladu s tem bi bilo točneje reči: vojna *od* niča in *za* nič.

328 Takšna karakterizacija vojne nihilizma sproži nadaljnje vprašanje, kaj opredeljuje ničnost, ki žene vojno, in na kakšen način to modificira samo »bistvo« vojne? Imamo sicer raznovrstne »tipe« vojn, kot so svetovna vojna, državljanska vojna, verska vojna, osvajalna vojna, obrambna vojna, vojna za osvoboditev, vojna klanov, vojna zvezd, vojna živcev itn., vendar tovrstne tipologije same po sebi prispevajo bore malo k temu, da bi na njihovi podlagi lahko podali enotno in merodajno bistvo vojne.³ Pravzaprav sleherno novo vojno karakterizirajo nove značilnosti in to pomeni tudi novi mehanizmi vojnega spopadanja. Vojni nihilizma, ki jo žene nič, pa verjetno sploh ni moč pripisovati kakega bistva in pomena, marveč zgolj brezbitvenost in brezsmiselnost, da, celo bolj brezčloveškost kot nečloveškost. Manj ko je človeškost zastopana kot bistven vojaški faktor pri fabriciranju vojn, tem bolj se krepi uničevalna moč najrazličnejših vojnih mašinerij in njihove tehnološke mobilnosti, tem bolj raste tudi grožnja vsesplošnega uničenja. Tovrstne novovojne okoliščine se sicer zastira s tem, da se brezobraznosti vojnega nasilja v skladu z političnimi, ideološkimi in drugimi interesi skuša nadeti karseda človeški obraz in junaški izraz. Skupaj z Eugenom Finkom bi lahko govorili o novem barbarstvu (glej Barbarić 2003), vendar pri tem nikakor ne smemo šteti za »barbare« *onih drugih*, marveč *nas same* (prim. Rovatti 2011).

K obravnavi teme »vojna nihilizma« me je sicer neposredno vzpodbudil Wittgensteinov zapis iz leta 1947:

Prav mogoče je, da bosta znanost in industrija ter njun napredek tisto najboljše, kar bo svetu ostalo od našega časa. Da je sleherni domneva o

³ Problem tipologije vojne sistematično obravnava Rob Johnson v članku »A Typology of Wars and How They End«, ki ga sklene z ugotovitvijo: »Sklepamo lahko, da je vojna manifestacija moči, različna merila za njeno izvajanje, navedena v zgornji tabeli, pa oblikujejo njeno generalno podobo. Vojna je uveljavljanje moči ene entitete proti drugi.« (Johnson 2022, 43.)

propadu znanosti in industrije za zdaj in tudi *dolgoročno* le slepilo ter da bosta znanost in industrija po neskončni bedi oziroma s to bedo nekoč združili svet, hočem reči, ga povezali v *eno*, v čemer bo potem kajpak bivalo vse drugo prej kot mir.

Znanost in industrija namreč le odločata o vojnah, vsaj tako se zdi. (Wittgenstein 2005, 101.)

Wittgensteinov zapis je Peter Trawny prevzel kot moto k svoji knjigi *Tehnika.Kapital.Medij. Univerzalno in svoboda* (2022), pri čemer pa je izpustil zadnji stavek, ki omenja odločanje o vojnah, se pa v samem razpravljanju sicer večkrat zadrži pri tematizaciji njegovega konteksta, predvsem kar zadeva opis prelomnih družbenih, zgodovinskih in vojnostrateških učinkov prve svetovne in druge svetovne vojne, nadalje tudi hladne vojne in grožnje s tretjo jedrsko vojno (prim. Trawny 2022, 49–50).

Wittgensteinov zapis dopolnjuje še drugi zapis iz istega leta:

Apokaliptični pogled na svet je pravzaprav tisti, po katerem se stvari *ne* ponavljajo. Ni npr. neutemeljeno verjeti, da pomeni znanstvena in tehnična doba začetek konca človeštva, da je ideja velikanskega napredka zaslepljenost, prav tako ideja dokončnega spoznanja resnice; da ni na znanstvenem spoznanju prav nič dobrega ali zaželenega in da človeštvo, ki hlepi po njem, drvi v past. Nikakor ni jasno, da to ni tako. (Wittgenstein 2005, 91–92.)

329

Po Wittgensteinu naj bi o vojni odločali znanost in tehnologija, k čemur pomenljivo prida, da se tako zdi. Pomisliti je seveda treba še na druge odločevalce, v prvi vrsti na politiko, njene ideologije, njene ekonomske interese itn. V drugem citatu Wittgenstein navede, da je doba znanosti in tehnologije lahko izničevalna za človeškost, da napredek, ki ga omogočata znanost in tehnologija, ne jamči že sam po sebi tudi prihodnosti človeštva, prej nasprotno: grozi, da človeškost kot taka ostane brez prihodnosti, da se torej izniči njena bistvena možnost in perspektiva. Wittgenstein tu ne nastopa zoper znanost in napredek, marveč opozori na neko nihilistično potezo epohe, v kateri *tehnoznanost nezadržano napreduje, medtem ko človeškost*

*bistveno nazaduje.*⁴ Kako to, saj vendar tehnoznanost prispeva k življenjskemu standardu, komunikaciji med ljudmi, zdravstveni oskrbi itn., mar ne vodi sleherno zanikanje tega v še neprimerno večje razčlovečenje? V čem naj bi tehnoznanost bistveno ogrožala človeškost? No, obstaja sicer realna grožnja totalne uničevalne vojne, ki nekako visi nad nami, kakor seveda tudi grožnja posledic podnebnih sprememb in drugih naravnih katastrof, lakot, epidemij itn. Vse tovrstne grožnje bi z nekaj politične volje in s prizadevanji javnosti, tako se zdi, vendar lahko omejili, če ne kar odpravili. Pozivov k temu je brez števila. Vseeno simptomatično manjka moči za to v dobi, ko se krepi zgolj in edino *moč* – politična, ekonomska, tehno-znanstvena in seveda predvsem vojaška. Prav gotovo ne le za to, da se zagotovi, ohranja in obrani mir in blagostanje. Je pa seveda še kako pomembno, da kljub silovitim razburjanjem nad stanjem sveta ostanemo mirni, da se ravno prav umirimo in pomirimo.

Vsa industrija pomirjeval, največja vseh industrij, ne le medicinskih, pač pa tudi in predvsem medijskih, digitalnih, športnih, turističnih, religiozних, akademskih, javno-mnenjskih, potrošniških, mamilarških ..., je *ubojno sredstvo* vojne nihilizma, kolikor je ne razumemo zgolj kot uničevalne, marveč predvsem kot *izničevalno vojno*. To ne pomeni, da ne sproža nasilja nad ljudmi, marveč da ob tem in pred tem *izničuje bit in bistvo človeka*. Človek bistveno ni več potreben za vojno oziroma je še kako uporabljen v meri, da je *bistveno postal nepotreben*. Človeškega materiala je sicer za lep čas še vedno dovolj. Ker

4 »Privrženost optimističnemu progresivizmu že dolgo odlikuje mainstream politiko, tako levo kot desno. Ne glede na to, ali je nekdo socialist ali socialdemokrat, neoliberalci ali celo neokonservativci, je moč prepoznati tendenco, da lahko oblikujemo svet v skladu z našimi interesi in željami – da lahko ‚naredimo svet boljši‘ – in da je to mogoče z našim vse večjim obvladovanjem različnih oblik tehnologije. Izboljšanje sveta – celo uresničenje neke vrste utopije – je tako v bistvu tehnološki dosežek. Tehnologija je napredna – celo utopična – in napredek je tehnološki. Vendar obstajajo dobri razlogi za predpostavko, da je optimistična progresivnost, povezana s tehnološkim modernizmom, zgrešena in da ne glede na različna udejanjenja modernosti, s katerimi je tehnologija povezana, in ne glede na to, ali je tehnologija povezana s socialdemokratsko ali neoliberalno agendo, in tudi ne glede na številne določene tehnološke koristi prebojev in naprav, bistvena struktura tehnologije vseeno v sebi skriva neko nevarnost. Dejansko leži ta nevarnost, kakor bom tukaj argumentiral, v tem, da je nevarnost takšna, da ogroža samo naravo človeškega, in ker trdim, da sta človeško in etično tesno povezana, je to nevarnost, ki ogroža tudi možnost pristnega etičnega življenja.« (Malpas 2018, 93.)

je bit človeka postala bistveno nepotrebna in brezkoristna, se človeške vire lahko v neskončnost uporablja in zlorablja, pri čemer ne pomaga nobena etika in morala. Več etik in moral se kopiči, bolj postajajo odvečne.

Vseeno si to, da človek v vojni nihilizma bistveno ni več kakšen pomemben vojaški faktor nekoliko težko predstavljamo. Kdo je potem njen protagonist in kdo so izvajalci, katere vojaške sile in orožja pridejo v poštev, v interesu koga in proti komu se takšna vojna odvija? Jo upravljajo, tako kot pripovedujejo, recimo, grški miti, kaki bogovi ali, kot pripovedujejo znanstvenofantastične zgodbe, kaka zunajzemeljska bitja? Je to morda bitka pri Harmagedonu, ki odloča o prevladi dobrega ali zla. Nič od tega oziroma ravno *nič od tega*.⁵

Vojna, v kateri človeški faktor bistveno ni nič več pomemben, nadalje verjetno bolj kot na kakšne vojne, ki se dejansko bijejo, spominja na vojne igrice kot najpopularnejše med računalniškimi igrkami. Temu lahko seveda pritrdimo, le da se moramo vprašati, od kod se jemlje ta njihova izjemna popularnost, navkljub vsej široki in glasni sočasni protivojni propagandi, vzgoji za mir, pozivom k pravičnosti in solidarnosti itn. Mogoče je prav ta obsedenost z digitaliziranimi vojnimi igrkami neki signal, da se odvija vojna nihilizma.

Vseeno se zdi, da digitaliziranih vojnih igrk ne moremo enačiti z igrkami, ki se jih v okviru taktik, manevrov, špijonaž, blitzkriegov, manipulacij z javnostjo in podobnega grejo razne vojne mašinerije. Svet digitalnih vojnih igrk vendarle ni vojna, ki bi se poigravala z dejansko konkretnostjo sveta, kjer človek lahko seveda izpade za navadno igračo, čeravno ali pa ravno zato, ker ni več bistveni igralec. Toda vojna nihilizma ne zabrisuje zgolj razlikovanja med virtualno in dejansko vojno, marveč ga *bistveno izbrisuje*, da je možno

331

5 Paul Virilio v svojih analizah tehnološke ali tehnopolitične hitrosti ugotavlja, da je konec prejšnjega tisočletja vojno prostora zamenjala vojna časa, hitrost pa je postala njeno ključno bojno sredstvo; medtem ko je »jedrski eksploziv zaključil cikel prostorskih vojn, ob koncu tega stoletja imploziv (onkraj politično in ekonomsko zavzetih ozemelj) začenja vojno časa. V popolnoma mirnem sožitju, brez napovedi sovražnosti in zanesljiveje kot s katero koli drugo vrsto spopada, nas hitrost osvobaja od tega sveta. Soočiti se moramo z dejstvi: danes je hitrost vojna, zadnja vojna.« (Virilio 1986, 154–155.) Prim. tudi Breuer 1988. Kot referenčna lahko navedemo še druga Viriliojeva dela: *The Information Bomb* (2000), *Ground Zero* (2002a), *Desert Screen. War at the Speed of Light* (2002b) in *Pure War* (2008).

manipulirati z njim, kolikor ga ni. Ta manipulacija še posebej zaznamuje vojno nihilizma. V njeni moči je, da naredi predpostavko realnosti vsak hip nično, da se lahko realizira nič.

Upravljanje različnih vojnih spopadov, ki smo jim danes priča, ali pa onih iz preteklosti sicer skuša čimbolj zabrisati negativne in povzdigovati pozitivne plati vojnih dogajanj, se kar najbolj zavarovati pred kritiko javnosti in prikriti nasilna dejanja ter prikazati, kako se vse skupaj dogaja na distanci, zgolj na ekranu, tako rekoč nekje na drugem svetu. Je, recimo, uporaba brezpilotnih letal in dronov kaj manj nasilna od uporabe standardnih bombnikov, če se za napadalce že zdi povsem nenevarna, celo varna, predvsem pa cenejša (o tem prim. Chamayou 2016)? Rado se poudarja tudi »natančnost zadetkov«, ki je, kakor se spodobi, tudi lepo digitalno posneta, da v javnosti ni nelagodja glede morebitnih nedolžnih žrtev. Naknadni obremenilni podatki, ki bi izkazovali drugačno stanje, lahko sicer, če »pricurjajo« v javnost, izpadejo škandalozni, vendar konec koncev *who cares*. Škandaloznih novic je vendar na pretek.

332 Toda vse to zabrisovanje znamenj vojnega nasilja ne dosega tega, kar prihaja z najgrozljivejšim od vseh gostov, nihilizmom, o nasilnosti katerega ni prav nobenih podatkov. Nihilizem *bríše horizont sveta*,⁶ česar ni videti ne na malih ne na velikih ekranih, saj ti sami služijo nihilizmu za brisalce, najsi gre za novice, dokumentarne in igrane filme, komentarje ali družbena omrežja in sploh vse, kar je moč vščekati.

Brisanje sveta in človeškosti v svetu je odločilno, ko govorimo o vojni nihilizmu, ki je lahko uničevalna kot vse druge, vendar je določujoče zanjo *izničevanje, postavljanje v nič, obrezbistvenje, razsvetovljenje*. Ta komajda zaznavni, a hkrati neznanski *afekt*, ki je hkrati *efekt* in *dezinfekcija brisanja*, je treba zadržati kot določilen in odločilen. Je pa najtežje zadržati ravno to določilnost in odločilnost

6 Tako tudi Badiou ugotavlja: »Prvi lik nihilizma je: Svet je, vendar je nesmiseln. To je najobičajnejša teza, absurdistična teza. Je svet, vendar je v glavah ljudi popolnoma brez smisla. To je eksistencialni nihilizem: svet obstaja in mi obstajamo v svetu in za svet, vendar ta svet nima nobenega smisla. Drugi lik nihilizma je: Sveta ni. Ta teza pomeni, da nihilizem ni eksistencialen, temveč ontološki. Manjka bit sveta, bit sveta kot taka ne obstaja. Ne gre za manko smisla v tem, kar je, temveč za radikalno inkoherenco. Je le inkonzistentno mnoštvo.« (Badiou 2014, 69.) Izraz »bit sveta« se sicer znotraj Heideggrovega fenomenološkega nastavka izkazuje kot neprimeren: »Svet ne obstaja [ni], marveč sveti [*Welt ist nie, sondern weltet*].« (Heidegger 1978, 164.)

dogajanja nihilizacije, ki je ne moremo reducirati na kako vrsto nivelizacije in je tudi ne okvalificirati kot »dogajanja«. Naj potem, podobno kot ne moremo govoriti o naravnih dogajanjih, pač pa le o procesih, nihilizacijo, ki zaznamuje vojno nihilizma, označimo kot proces? Lahko neka ničnost iniciira in injicira neki proces? V krščanskem izročilu obstaja, recimo, beseda o stvarjenju sveta iz nič, vendar nihilizem ne doprinese sveta, marveč ga odnese kot kakšna vojna vihra. Vojna nihilizma je prej *reces* kot pa *proces*. Zato jo bolj kot nihilizacijo kaže obravnavati kot *nihilacijo*. Ta nihilacija ne pomeni kakega pogubljenja sveta ali apokaliptičnega konca sveta, ni tudi posledica kakih grehov, ki jih je zagrešil človek in mora zato plačevati zanje, kot je moč zaslediti, recimo, tudi še v okoljevarstvenih interpretacijah stanja sveta. Z brisanjem horizonta sveta in nihilacijo, ki je na delu v vojni nihilizma, se namreč hkrati vzpostavlja *totalna oblast nad svetom* in *golo dobivanje na moči*. Od tod fikcija, ki je že vsesplošno fiksirana, da napredovanje te moči oblikuje *krasni novi svet* v zameno za starega, opešanega, poškodovanega in zgrešenega.

Nihilizem kot *reces* pogrezanja v nič hkrati omogoča prevlado nad svetom v celoti, in sicer tako, da ga scela briše. Skupaj z nihilističnim *recesom* se sprožajo planetarni in medplanetarni procesi, med katere seveda in še zlasti štejemo vojne, ki jih omogočata znanost in tehnika. Vzajemnost *recesa* in *processa* in sosledno vzajemnost *regresa* in *progrsa*, na katero napotuje že Wittgenstein, za njim pa še vrsta ne le družbenih filozofov, pač pa tudi znanstvenikov,⁷ vzpodbudi vprašanje, *na čem – potisnjeni vmes med regres in progres – človeško stojimo in kje smo?* Ali se vojna nihilizma odvija »z nami brez nas« *prav na tej črti vmes*, tj. *na bojni črti med recesom in procesom, regresom in progresom?* Je

333

7 »Noben svet se še nikoli ni soočil z možnostjo uničenja – v ustreznem smislu izničenja –, ki bi bila primerljiva s to, s katero se soočamo mi, niti s procesom sprejemanja odločitev, ki bi bil vsaj približno podoben tistemu, s katerim se soočamo mi. Tisti, ki ste bili v bitki, veste, kako zapleten, nepredvidljiv in vnaprejšnjemu načrtovanju nedostopen je potek bitke, tudi če je bila dobro načrtovana. Nihče nima izkušenj z vojskovanjem v jedrski dobi. To so nekateri od razlogov za ostre razlike glede tega, kakšen del prebivalstva lahko preživi, če naredite to ali ono, ali kaj lahko zaupate našim nasprotnikom in kaj jih morate osumiti, da počnejo. Poleg tega skupnost fizikov zagotovo ni nič bolj kot katera koli druga prosta zla, nečimrnosti ali lastne slave; pričakovati moramo, da se bodo dogajale precej grde stvari in se tudi dogajajo.« (Oppenheimer 1984, 141.)

mogoče to tista črta, o kateri sta spregovorila Ernst Jünger in Martin Heidegger v svojih dopisih o možni in nemožni definiciji in samem *finis* nihilizma? Heidegger ga, sklicujoč se na Jüngerjeve formulacije v spisu Čez črto (Jünger 2006), ki mu ga je avtor posvetil ob njegovi šestdesetletnici leta 1949, in ob vpogledu, da je nihilizem na celi črti prešel v finalno fazo svoje dovršitve, v svojem odgovoru pet let kasneje ob Jüngerjevi šestdesetletnici opredeli takole:

V svoji zdravici za Vaš šestdeseti rojstni dan privzemam nekoliko spremenjen naslov razprave, ki ste mi jo posvetili ob enaki priložnosti. Vaš prispevek Čez črto je medtem izšel, nekoliko razširjen na nekaterih mestih, kot poseben spis. Vsebuje »presojo položaja«, ki je namenjena »prekoračtvi« črte in se torej ne izčrpa v opisu položaja. Črta se imenuje tudi »nulti meridian« (str. 29). Govorite (str. 22 in 31) o »nulti točki«. Nula naglaša nič, nič praznega. Tam, kjer vse teži k niču, vlada nihilizem. Na nultem meridianu se bliža svoji dovršitvi. Ko povzimate neko Nietzschejevo razlago, razumete nihilizem kot proces »razvrednotenja najvišjih vrednot« (*Wille zur Macht*, št. 2 iz leta 1887).

334

Nulta črta ima kot meridian svojo cono. Področje dovršenega nihilizma tvori mejo med dvema epohama. Črta, ki ga označuje, je kritična črta. Na njej se bo odločilo, ali se bo gibanje nihilizma končalo v ničnem niču ali pa pomeni prehod na področje neke »nove naklonitve biti« (str. 32). Gibanje nihilizma naj bi potemtakem imelo samo v sebi različne možnosti in bi bilo po svojem bistvu večznačno. (Heidegger 1989, 7.)

Frontna linija nihilizma,⁸ ki jo Heidegger v dopisu razpre kot *cono dovršitve*

8 Oznako uveljavljamo na podlagi te Heideggrove formulacije: »Kako pa je tedaj s predvidevanjem o prekoračtvi črte? Je človeški sestav že na prehodu *trans lineam* ali pa je stopil šele na široko polje pred črto? Morda pa smo ujeti tudi v neodpravljlivo iluzijo? Morda je nulta črta v obliki planetarne katastrofe že zdavnaj vzniknila pred nami. Kdo naj bi jo tedaj še prekoračil? In kaj premorejo katastrofe? Svetovni vojni nihilizma nista ne zadržali ne preusmerili njegovega gibanja.« (Heidegger 1989, 15.) Heidegger sicer uporabi oznako »gibanje nihilizma« v navezavi na Jüngerjevo formulacijo »totalna mobilizacija«. Jünger, sledeč Nietzscheju, govori o »procesu nihilizma«, vendar se, kakor sledi iz navedka, frontna linija kot »nulta točka dovršenega nihilizma« ne premakne nikamor. »Nulto točko« dogajanja, z opiranjem na Jeana-Pierra Dupuya (2023) ter z drugačno diagnostiko in prognostiko »stanja sveta«, izpostavi tudi Slavoj Žižek: »V današnji apokaliptični situaciji je naše skrajno obzorje

nihilizma in v nadaljevanju teksta sooči s prečrtanjem *biti*, ne obeležuje kakšnega bojnega polja, na katerem se spopadata sovražni vojski, marveč *vladavino*, »kjer vse navaljuje do ničā [wo alles zu dem Nichts zudrängt]« (Heidegger 1978, 214).

Vojna nihilizma ima lahko za svojega nasprotnika kogarkoli ali nikogar, saj ne izbira nasprotnikov in sovražnikov, tudi ne pristašev in podpornikov, sploh pa ne sredstev, saj ima na voljo samo *voljo*, kolikor ta sama, ne da noče ničesar, marveč ji je prav do ničā samega in je v tem *totalna*, tako da ji je lahko vse in karkoli na voljo. Predvsem seveda človek, ki je postal nič v ničū in nekdo, ki ni *nihče*.⁹ Največji problem je ravno dojetje te *totalnosti in totalizacije vojne*, o kateri je govor zlasti od začetka Velike vojne leta 1914 naprej, ki zabrisuje »vojni status« vojaških sil in civilnega prebivalstva, kakor tudi stanje vojne in

– futur – tisto, kar Jean-Pierre Dupuy imenuje ‚fiksna točka‘: ničelna ura jedrske vojne, ekološki kolaps, svetovni gospodarski in družbeni kaos, ruski napad na Ukrajino, ki je prerasel v svetovni konflikt, in tako naprej. Ta ničelna ura je ‚privlačevalec‘, h kateremu teži naša realnost, če je prepuščena sama sebi, tudi če jo odložimo za nedoločen čas. Proti prihodnji katastrofi se lahko borimo z ukrepi, ki prekinejo drsenje proti ‚fiksni točki‘. Danes razumemo celotno dvoumnost napeva skupine Sex Pistols ‚no future‘ (brez prihodnosti): na globlji ravni ne gre za nezmožnost spremembe, ampak prav za to, za kar si moramo prizadevati: prekiniti sunek, v katerem nas drži katastrofalna ‚prihodnost‘, in utreti pot nečemu novemu, kar ‚bo prišlo.‘ (Žižek 2023, 8.) Po Žižku je, glede na vsesplošno ujetost v dane razmere in razmerja, edina možna terapija, ki v nadaljevanju nujno sledi, vojni komunizem: »V ‚vojnih razmerah za vse‘ bodo elementi tistega, kar so nekoč imenovali ‚vojni komunizem‘, kmalu postali nuja. Državni aparat bo moral v tesnem sodelovanju z drugimi državami in z opiranjem na lokalno mobilizacijo ljudi uravnavati distribucijo energije in hrane ter preprečiti, da bi družba zapadla v nered. Ne smemo izključiti niti neposrednega poseganja oboroženih sil v družbeno življenje.« (Žižek 2023, 119.) Vendar vojni komunizem nikakor ne more odpraviti vojne nihilizma, saj mu je ta pripravila cesto in poskrbela za prometni režim. 9 »Spomnite se, kaj je poveljnik ‚Sheffielda‘ Salt dejal o tistem uničujočem raketnem napadu: ‚To je osupljivo. To je nova vrsta vojne, ki je strokovnjaki ne poznajo.‘ Ta zadnji stavek odlično ponazarja sedanjo revolucijo v načinih uničevanja. Doktrina proizvodnje je na bojišču nadomestila doktrino uporabe. Računalnik ima že zadnjo besedo. Če na vojaški akademiji ne poučujejo več uporabe orožja, je to zato, ker je zdaj premalo časa za odločanje. Ne potrebujemo več človeka vojne, tako kot ne potrebujemo več proletarca, ki je bil tudi človek vojne, človek industrijske vojne v velikih jeklarskih industrijah preteklosti, kjer so delali na montažnem traku. Postopna odprava (ki je že precej napredovala) proletariata v industrijskem stroju poteka vzporedno z odpravo posameznikov v vojnem stroju.« (Virilio 2008, 179.)

miru. Hkrati imamo opraviti še z vzponom totalitarizmov, kakršni ustvarjajo družbene razmere, ki so po svojih posledicah še hujše od teh, ki jih povzroča vojno nasilje, in pred katerimi še zdaleč nismo zaščiteni tudi znotraj t. i. »demokratičnih družb« – v zvezi s tem ne zadostuje spopadanje s »krizo demokracije«,¹⁰ čemur pravzaprav lahko enako dobro služi »hladna vojna« ali »konec zgodovine«, ki sledi.

336 To, kar danes pojmujeemo kot spopad velesil za svetovno prevlado in opredeljuje tudi vse »lokalne« vojne spopade, se ob vsem svojem neznanskem izkazovanju moči in premoči samo po sebi odvija zgolj zavoljo vojne nihilizma, ki, ne da noče ničesar, marveč *hoče* prav *nič*. Taka trditev nemara sproži nejevoljo, saj se zdi, da se naravnost norčuje iz resnih političnih, vojnih, ekonomskih, ekoloških in socialnih razmer v svetu in zanemarja grožnjo planetarnega uničenja. Seveda se je treba ob tem vprašati, kako so te resne in grozljive razmere nastopile in kako se jih, kljub vsemu hrušču in trušču, ki se javlja v zvezi z njimi, pravzaprav niti ne jemlje tako resno in strašljivo. Mar se potem ne bi nekako našla tudi volja za prevladanje in odpravo teh grozljivih razmer? Kaj, če nam tako dobro voljo bistveno jemlje ravno nihilizem, kolikor nam kar iz ničesar vsiljuje zlovoljno voljo za vojno? Kako naj si sicer drugače razlagamo, da ob vsem deklarativnem zavzemanju za mir na vseh koncih sveta poteka nezadržna »oboroževalna tekma«, da še nikoli ni bilo nakopičenega in prodanega toliko orožja kot ravno danes, če seveda ne omenjamo pojavljanja vedno novih in novih vojnih spopadov širom sveta, kjer se to orožje s pridom uporablja proti vsakovrstnim »nepridipravom«.

Zaprepačenost nad tem, da proti temu ne moremo nič, da so tudi mirovne pobude in protivojni protesti zaman, nas seveda lahko spomni in opomni na to, da je v vojni nihilizma *bistvo človeka dano v nič, da je človek obrezbistven v svojem bistvu*, kar mu jemlje tudi *bistveno svobodo delovanja* in sproža nejevoljo nad tem, kar vlada na način totalne prevlade nad svetom. Eden ključnih vzvodov te totalne prevlade je, da celote sveta ni več na obzorju, pač pa je *posneta in sneta z ekranov*. Totalna reprezentacija moči ne tolerira nobene bistvene prisotnosti, še posebej ne prisotnosti sveta, saj je »strateški cilj«, ki naj ga sicer brezciljna vojna nihilizma izniči.

10 Glej: Beck 2004; Bauman 2002; Zaborowski 2014.

Mar je potem kot edini način delovanja in upora preostalo zgolj še to, da ne storimo ničesar in enostavno čakamo, kaj bo? To vsekakor ne more biti čakanje na to, da vojni nihilizma sami od sebe pojenja moč in se konča, če že ni nikogar, ki bi imel to moč, da jo konča, saj nihče ni bil tudi v moči, da jo je začel. In tak *nihče* participira na moči, ki kroži sama v sebi brez začetka in konca in je bistveno neučakana, kar pomeni: zanjo ni in ne sme biti ničesar bistvenega, ničesar, česar se ne bi dalo dati v nič.¹¹ Vendar to hkrati pomeni, da se moči bistveno odteguje odločitev o bistvenem in zato, da se opolnomoči kot moč, vse vleče pod sebe. Totalno opolnomočenje moči je edini pravi »gospodar vojne«, vsi drugi so zgolj njeni vzdrževalci in v bistvu *niso nič*.

V nasprotju s tem bi čakati na to, kar bo, lahko pomenilo: čakati na to, kar bistveno pride in obeta *bistveno prihodnost*, *advent biti*, ki bi obšel človeško bistvo in ga osvobodil iz temačne ječe nihilizma. Morda pa, tega ne vemo, prav tema niča in zatemnitev nihilizma skrivata v sebi luč razsvetljenja človekovega bistva in bistveno svetlobo sveta. Čakanje, ki izpolnjuje tako bistveno pričakovanje človeškosti, obeležuje strpnost do tega, kar je bitno naklonjeno in osvobajajoče na način, da sprosti samo ničenje niča, ki ga volja lahko zgolj in edino hoče in utrjuje, da bi se domogla do moči. Moč ni nič drugega kot nič, ki ga je utrdila volja, da bi se potrdila kot moč, zaradi česar je do brezbitvenosti neučakana. Vsled tega se čakanju pripisuje brezvoljnost, nemoč, brezodločnost, obupanost in ničevost. Vendar sleherni možnost delovanja vključuje zadržanje do situacije, v kateri delujemo, na kar napoti že Aristotel s svojo opredelitvijo vrline kot *hexis*.¹² Sleherno zadržanje vključuje zadržanost in moment čakanja,

337

11 V tem kontekstu Bernard Stiegler uvede pojma »negantropocen« in »negantropologija« (Stiegler 2018): »Položaj disrupcije in strategija transhumanizma skupaj tvorita novo stopnjo eksosomantizacije, v kateri sestoji noetična organogeneza. Eksosomatizacija zdaj nastaja v skladu z razvojnimi strategijami gospodarjev neomejene gospodarske vojne, vojne, v kateri sestoji prav ta disrupcija in katere rezultat je že intenzivna de-noetizacija. Le negantropologija lahko predstavlja razumno kritiko tega položaja in zastavkov te vojne – z namenom nujnega in trajnostnega noetičnega miru. Vprašanje je v merilih prevrednotenja, ki jih je zato treba dejavno izluščiti iz tega nihilizma, da bi preskočili, ne k nadčloveku, temveč k negantropu.« (Stiegler 2022; prim. Ross 2020.)

12 Aristotel v *Metafiziki* tako glede *hexis* (slov. prevod. V. Kalana: »stanje«, »drža«, sicer lat. *habitus*, ang. *state*, *condition*, *disposition*, nem. *Zustand*) pravi: »Stanje pa se po enem obratu imenuje na primer nekakšna dejanskost (*energeia*) imetnika ali tega,

čeprav najkratkotrajnejši. Dolgo-trajno čakanje pa lahko, kolikor ga prej ne zgrabi dolgčas, preraste v čuječnost za to, kar nas čaka in se zadržuje v dalji tega, kar danes je. Tako čakanje je obenem *pričakovanje*.

Vojna nihilizma – s tem ko briše horizont sveta – na celi črti jemlje čas in prostor za odločitve in odločnost samo, tako da je vse pehanje za odločitvami in vsakršno postavljanje z odločnostjo v bistvu zaman. Brezbistveno. A nihče ni niti najmanj pripravljen sprejeti tako resnico o resničnosti, raje ostane brez resnice, spričo česar izpade brezresničen tudi nihilizem v naši epohi svetovnih, velesilnih, hladnih in genocidnih spopadanj. Nihilizem v svoji dovršitvi ne pomeni zgolj devalvacije resnice ali – kar je vseeno – inflacije resnic, marveč tudi obrezresničenje resnice nihilizma samega. Enako izgine razlikovanje med nasilnimi in nenasilnimi vojnimi dejanji, kar ne pomeni zmanjšanja, pač pa povečanje nasilja.

338 »Čakanje na bistveno« v nihilističnem vojnem stanju je kontrapunkt »nuje breznujnosti« (prim. Polt 2006), ki po Heideggru zaznamuje v resnici še ne definirano fazo dovršenega nihilizma. V zvezi s tem sam poda »apologijo« čakanja na bistveno v svojem »(po)vojnem zapisu« z naslovom »Večerni pogovor v taborišču za vojne ujetnike v Rusiji med mlajšim in starejšim«, prvič objavljenem leta 1995 v 77. zvezku *Gesamtausgabe*, ki ga je vzpodbudila nemajhna Heideggrova osebna stiska ob bližajočem se koncu druge svetovne vojne in porazu Nemčije, neposredno pa seveda okoliščina, da sta bila takrat tako njegov sin Jörg kot njegov posinovljeneц Hermann v sovjetskem vojnem ujetništvu.¹³ Kolikor Heideggrovo osebnost bremeni njegova vsaj začasna privrženost nacionalsocializmu, od izida dnevniški zapisov, naslovljenih kot

kar se ima (*tou echontos*), prav kakor nekakšno delovanje ali gibanje (kadar namreč eno proizvaja, drugo pa je proizvedeno, se vmes nahaja proizvajanje: tako je tudi sredi med imetnikom obleke in obleko, ki jo nosimo, drža); – izkazuje pa se, da tega stanja ni mogoče imeti (saj bi stopali naprej v neskončnost, če bi bilo mogoče imeti imetje tega, kar imamo), po drugem obratu pa se stanje imenuje razpoloženje, po katerem se nekaj nahajajočega se (*to diakeimenon*) nahaja v dobrem ali slabem stanju, in sicer ali po sebi ali pa v odnosu do drugega: na primer zdravje je določeno stanje – je namreč takšne vrste razpoloženja. Nato se stanje imenuje tisto, kar je del takšnega razpoloženja; zato pa je tudi odlika delov določeno stanje.« (*Met.* 1022b4; Aristoteles 1999, 135; glej tudi Turk 2015, ki *hexis* prevede kot »zadržanje«.)

13 Glej k temu sočasna Heideggrova pisma ženi Elfridi (Heidegger 2005, 234–235).

Črni zvezki (pisanih med letoma 1931 in 1970), pa tudi »bitnozgodovinski antisemitizem«, lahko seveda tozadevno sklicevanje na Heideggrova zlahka vzbudi pomisleke in je verjetno za marsikoga tudi nesprejemljivo. Tu nam ne gre za to, da bi posebej obravnavali »Heideggrov primer« in ocenjevali relevantnost in še prav posebej nerelevantnost tozadevne recepcije Heideggrove osebnosti in misli.¹⁴ Naša predpostavka je, da so Heideggrovi premisleki v času pisanja Črnih zvezkov, pa tudi v drugih spisih iz tridesetih let in prve polovice štiridesetih let prejšnjega stoletja, ki jih je skrnil pri svojem bratu Fritzu – ta je sam nasprotoval nacizmu in tudi zelo zgodaj opozoril na nevarnost izbruha druge svetovne vojne (Zimmermann 2005) – v mnogočem pokazalni in napotilni v pogledu tistega, kar v tem razpravljanju odstiramo kot *vojno nihilizma*.¹⁵

Omenjeni »Večerni pogovor«, ki se naslovno povezuje z nemško besedo za Zahod, *Abendland*, »večerna dežela«, ki še čaka na to, kar ji je usojeno v bitnozgodovinskem horizontu,¹⁶ se zaključí s pripisom, datiranim na dan, ko se je končala druga svetovna vojna:

Grad Hausen v dolini Donave, 8. maja 1945

Na dan, ko je svet slavil svojo zmago
in še ni uvidel, da je že

339

¹⁴ O tem Komel 2014 in 2020.

¹⁵ Heidegger si je v tem obdobju prizadeval razgrniti epohalno bistvo nihilizma in se ob tem ni niti mogel niti ni hotel izogniti dolgoročni karakterizaciji vojnega dogajanja v epohi dovršenega nihilizma. V najbolj strnjeni obliki je podana v Heideggrovih zapisih, ki so nastali ob sklenitvi strateškega pakta med Hitlerjem in Stalinom (tako vključujejo tudi daljše razpravljanje o komunizmu) in ob pričetku druge svetovne vojne leta 1939. V uredništvu Petra Trawnyja so izšli leta 1998 kot 69. zvezek *Gesamtausgabe* pod naslovom *Die Geschichte des Seyns. 1. Die Geschichte des Seyns. 2. Koinon. Aus der Geschichte des Seyns*. Slovenski prevod Aleš Košarja je izšel leta 2010 (Heidegger 2010). Podana razvijanja v velikem delu korespondirajo z zapiski v *Überlegungen XII–XV (Schwarze Hefte 1939–1941)*; prim. Heidegger 2014.

¹⁶ »V poslovljenosti skrita zahodna dežela ne tone, marveč ostaja, s tem ko čaka na svoje prebivalce kot dežela zatona v duhovno noč. Dežela zatona je prehod k začetju – v začetju skrite – zgodnosti.« (Heidegger 1995, 80.)

stoletja premaganec
lastne vstaje. (Heidegger 2004, 247.)

Pripis bi seveda lahko interpretirati v smislu, da Heidegger pač noče priznati nemškega poraza in zategadelj ob *Stunde Null* razglasi poraz celega sveta. Heideggru zaradi nemškega poraza gotovo ni bilo vseeno, vendar je iz konteksta celotnega pogovora moč razbrati, da ga noče opravičevati s svetovnimi razmerami, niti mu ne gre za kakšno obrambo nacionalnega.¹⁷ Heidegger sicer ne postavi v ospredje »nemške krivde«, ki je postala diskusijska tema v povojnih dopisovanjih z Jaspersom (prim. Jaspers 1946; Jaspers in Heidegger 1997), pa tudi ne žrtev, ki jih je terjala zmaga nad nacizmom, da ne omenjamo milijonov žrtev nacističnih taborišč. A če pomislimo, kaj vse je v pogledu svetovnega dogajanja sledilo in še vedno sledi po 8. maju 1945 – čez tri mesece je bila, recimo, odvržena atomska bomba na Hirošimo, ki je ne obeležujemo kot konca druge svetovne vojne, pač pa kot napoved nove hladne vojne¹⁸ –, nam Heideggrova konstatacija gotovo da misliti, in sicer prav

340

17 »MLAJŠI: Nacionalno in internacionalno sta tako izrecno isto, da – ko se sklicujeta na subjektivno in ponášata z dejanskim – oba enako malo vesta, predvsem pa niti ne moreta vedeti, čigave posle nepretrgano opravljata.

STAREJŠI: Posel opustošenja in torej dela zavoljo stopnjevane delovne zmožnosti. Potemtakem ne moremo postati Nemci, torej pesnikujoči in misleci, skratka, čakajoči, dokler se ženemo za nemškim v smislu nacionalnega.

MLAJŠI: Če pa smo Nemci, naj bi se tudi ne izgubljali v nekem meglenem internacionalizmu.

STAREJŠI: Sploh ne moremo povedati ničesar več o tem, kaj torej, gledano z vidika nacionalnega in internacionalnega, pravzaprav smo.« (Heidegger 2004, 243.)

18 Po dnevu zmage leta 1945 smo, recimo, priča tudi masovnim zunajsodnim eksekucijam pripadnikov jugoslovanskih kvizlinških enot, kakor tudi navadnih civilistov, ki so jih britanske vojne oblasti na Koroškem, kamor so se umaknili iz strahu pred maščevanjem, izročile jugoslovanski vojski (prim. Komel 2012). Te okrutne okoliščine, ki jih je še dodatno zaznamoval sistematični komunistični teror v prvih letih po koncu druge svetovne vojne, vse do danes in – kar se zdi še posebej zastrašujoče – danes znova pogojujejo politične delitve in celotno družbeno diskusijo v Sloveniji, čeprav je po prvih demokratičnih volitvah leta 1990 tedanji novoizvoljeni predsednik slovenskega parlamenta France Bučar razglasil konec državljanske vojne in je bilo pričakovati, da bo v samostojni Sloveniji stekel proces državljanske sprave. Namesto tega se ob sleherni priložnosti in tako rekoč v stanju bojne pripravljenosti skuša bodisi povzdigovati bodisi spodbijati zgodovinsko veljavo in pomen upora proti okupatorjem v letih 1941–1945, ki se ga, kar je mogoče treba posebej poudariti, še zdaleč

z ozirom na to, kar izpostavljamo kot vojno nihilizma, vsled katere je svet sam in vse to, kar pojmuje kot svetovno dogajanje in zgodovino, *porazenec*, morda še točneje *porazenec lastne zmage*.

Nihilizem je v »Večernem pogovoru« izrecno poudarjen, in sicer v zvezi z opustošenjem, ki »nikakor ni šele posledica svetovnih vojn, ampak [...] sta svetovni vojni s svoje strani že posledica, le posledica opustošenja, ki stoletja razjeda zemljo« (Heidegger 2004, 217). To opustošenje ni opustošenost življenja, tako kot si zamišljamo puščavo, marveč se, nasprotno, »pod navidezno zagotovljenim, stopnjujočim se življenjem [...] lahko dogaja zanemarjanje, če ne celo preprečevanje življenja« (Heidegger 2004, 219). Nihilizem se javlja iz zapuščenosti bivajočega od biti, pri čemer bivajoče vseeno še vedno in vedno bolj »obstaja« in utrjuje obstojnost svojega obstoja kot *moč*.¹⁹

Kako razumeti »zapuščenost od biti«, ki opredeljuje nihilistično dobo opustoševanja Zemlje in potemtakem tudi to, kar puščajo kot vojna nihilizma? Ta vojna od nič in za nič je, kakor namigne mlajši sogovornik v »Večernem pogovoru«, zla in zlonosna kot »uporniško, ki počiva v gnevem, in sicer tako, da gnevno na določen način skriva svoj srd, hkrati pa z njim neprestano grozi. Bistvo zla je gnev upora, ki nikdar povsem ne izbruhne in ki se, ko izbruhne, še pretvarja, ter se v svojem grozenju pogosto pritaja, kot bi ga ne bilo.« (Heidegger 2004, 214.) Zla in njegove zlonosnosti ob tem ne moremo pripisati samemu ničanju nič, marveč je vpisano v tisto, kar v ničanju na način *izničevanja* stiska vmes in povzroča stiske, in tudi tisto stisko brez stiske, ki zaznamuje nihilizem kot *stisnjeni-tiščeči nič*. Zapuščenosti od biti odgovarja totalna razpuščenost – lahko tudi nadzorovano sistematična ali sistemsko kontrolirana – tega, v kar smo stisnjeni, kar pritiska na nas, nas tišči zapuščene v lastnem bistvu in iz česar se skušamo na vse kriplje izviti.

341

niso udeleževali zgolj tisti, ki so sledili direktivam komunističnega revolucionarnega vodstva, ki je po vojni zmagi leta 1945 prevzelo državno oblast v Jugoslaviji. Ne le nasilje vojn ob razpadu Jugoslavije, pač pa tudi vse nadaljnje in današnje vojne, kjer v ospredje rineta predvsem vojna v Ukrajini in Gazi (glej Di Battista 2024), lahko obravnavamo bodisi kot kratkovodni bodisi kot daljnovidni nasledek »dneva zmage« 8./9. maja leta 1945.

19 »[...] nihilizem [je] lahko zgodovinsko nekaj resničnega le tedaj, če se godi kaj takega kot zapuščenost bivajočega od biti, zapuščenost, ki pa bivajočemu vendarle še pusti biti.« (Heidegger 2004, 220.)

Z eksistencialnega vidika Heidegger v spisu »Kaj je metafizika?« iz leta 1929, h kateremu se v prej omenjenem dopisu Jüngerju sam povrne, govori o stisnjenosti človeka med biti in bivajoče, v ontološko diferenco, kar človeka opredeljuje kot tega, ki prestaja razliko biti in bivajočega in kar ga dela, kolikor bit *ni nič* bivajočega, za »tega, ki drži prostor niču«, *Platzhalter des Nichts* (Heidegger 1978, 118). Vendar zapuščenost od biti, to, da »z bitjo ni nič«, postavlja človeka v drugačen položaj, ki ni ta, da prestaja in vzdrži nič. Ravno tega človek, ki v svoji brezbitvenosti ni nihče, ne zmore. V tem smislu ne gre za drugačen položaj, marveč brezpoložajskost²⁰ oziroma, kot pove Heidegger, *brezdomovinskost*²¹ *nikjeršnje človeškosti* na ničelnih položajih vojne nihilizma, ki priznava zgolj in edino pozicioniranje moči. Ker ta *nihče* ne vzdrži *polemosa*, ki je, sledeč Heraklitu, položen v razkrivanje biti v bivajočem, ki samo sebe skriva in sili v bistveno odločitev, se gre svetovne vojne.²² Zapuščenost od

342

20 »Nevarnost tehnologije, ki postane nevarnost šele z radikalno obliko specializacije, ki nastopi s sodobnim tehnološkim razvojem, je v tem, da zastira kraj – da zastira tisto omejeno, a odprto področje, ki daje prostor preprosti prisotnosti sebe, drugih in sveta. Ko se ta prostornost zastre z obravnavo kraja kot zgolj pozicije, z učinkovitim izbrisom razlike, s preoblikovanjem človeškega, nečloveškega, instrumenta in stvari v elemente znotraj sistema potrošnje in proizvodnje, prenosa in akumulacije, koristi in tveganja, ostane svet odtujitve, razseljenosti in dezorientiranosti. Tehnologija ne odpravlja kraja, temveč ga pozablja in zastira.« (Malpas 2022, 165.)

21 »Brezdomovinskost postaja usoda sveta. Zato jo je treba misliti usodo bitnozgodovinsko.« (Heidegger 1966, 209.) O tem Erzetič 2022. Nesituiranost humanosti ne prizadeva le smiselnega konteksta humanizma, pač pa zadeva tudi metatekst posthumanizma (prim. Valentić 2023). Alain Badiou tu govori o »destrukciji inkorporacije preteklosti«: »To je v resnici tisto, kar nihilizem je, ta primer destrukcije, ki naredi sedanost neprimerno za bivanje; ,nenaseljivo' pomeni, da ne omogoča dovolj časa, da bi bila naseljiva, ne ustvarja bivališča, pri čemer ,bivališče' pomeni možnost soočanja z nečim. S Heideggrovim besednjakom bi lahko rekli, da gre za odteg neodtegnjenosti, za razpustitev prisotnosti. Ta razpustitev je tudi destrukcija inkorporacije preteklosti, ne njenega spomina ali zgodovine, vsekakor pa njene sedanje vitalnosti.« (Badiou 2014, 325.)

22 V *Črnih zvezkih* tozadevno lahko preberemo: »Vojna ni, kot še vedno meni Clausewitz, nadaljevanje politike z drugimi sredstvi; če ,vojna' pomeni ,totalno vojno', tj. vojno, ki izvira iz neobzdrane mahinacije bivajočega kot takega, postane *preobrazba* ,politike' in *razodeva*, da je ,politika' izvrševanje neobvladanih metafizičnih odločitev, ki ne se domore do samega sebe. Takšna vojna ne nadaljuje nečesa že navzočega, temveč ga prisili v izvajanje bistvenih odločitev, ki jih samo ne obvladuje. Takšna vojna ne dopušča več ,zmagovalcev' in ,poražencev'; vsi postanejo sužnji zgodovine biti, za

biti ga prepušča brezbitnemu kompleksu bivajočega, ki je v svojem gnanju za ničem pognan v vojno nihilizma.

Tu ni naš namen, ali vsaj ne poglobilni namen, da bi podrobneje razčlenjevali Heideggrove preudarke o vojni v bitnozgodovinskem kontekstu, ki sicer, kakor smo že poudarili, ponujajo ključne vpogleda in izhodišča za opredelitev vojne nihilizma. Vojne nihilizma ne gre razumeti na način, da bi se bivajoče prerivalo z bitjo in jo skušalo zriniti čim dlje od sebe, ravno nasprotno: ničenje prihaja iz dalje biti same.²³ Čim bolj je bit daljna, čim bolj postaja bivajoče

katero so se že na začetku izkazali za premajhne in so bili zato prisiljeni v vojno.

„Totalna vojna“ bolj neizogibno prisiljuje „politiko“, tem bolj ko je že „realna“, v formo zgolj izpolnjevanja zahtevkov in priganjanj bitno zapuščenega bivajočega, ki sebe zagotavlja edino še z odrejanjem in urejanjem za brezpogojno načrtovanje preračunljive premoči stalnega premočevanja čistega razvitja moči.

To, da takšna vojna ne pozna več „zmagovalcev“ in „poražencev“, ni posledica tega, da so za oba moči izenačene ter tako ali drugače utrpita enako škodo, temveč temelji v tem, da morata nasprotnika *oba* in *vselej* ostati znotraj bistveno neodločenega – najprej ne poznata in ne preračunavata ničesar drugega kot svoje „interese“ – sama vojna jima *ne dopušča*, da bi tako en kot drug podvomila v te „interese“ in karakter njihovih možnih „ciljev“.

Toda vojna lahko s tem, da oba tišči ob tla v vidnem krogu tako ali tako nedoseženih in morda razdejanih interesnih možnosti, privede do *roba* osmiselitve – sama je ne nikoli pusti vznikniti, saj potrebuje svoj najlastnejši temelj. Boj kot vojna *ni* „oče“ vseh „stvari“, če to ime pomeni vse, kar ni in v najbolj odlikovanem smislu *ni nič*. Nikoli ni generator in gospodar *biti*, temveč vedno le *bivajočega* – bit ne priznava generiranja in ne dopušča obvladovanja. Bit „je“ neprimerljiva in brezodnosna – ker do-godevanje v brezdan.« (Heidegger 2014, 141–142.) Heidegger tudi v drugih zapiskih vztraja pri razlikovanju med bojem (*Kampf*) in vojno (*Krieg*), s tem da slednjo pojmuje kot nihilizacijo prvega.

23 Takšno zadevno stanje, na Heideggrovi sledi, po-reflektira tudi Alain Badiou: »Tu je še ena definicija naše dobe, ki jo je predlagal Heidegger: *Gestell* je bit sama „v samoogrožajoči resnici svojega bistva“. Bit sama je ta, ki se absolutno izpostavlja nevarnosti resnice svojega lastnega bistva, nevarnosti, da ni nič drugega kot razpoložljivost za voljo, volje do moči. Zato lahko našo dobo označimo kot nihilistično, ker v njej bit sama ogroža resnico svojega bistva. To je nihilizem v najstrožjem pomenu besede, tj. lik, v katerem se bit izpostavlja svojemu lastnemu izničenju, v katerem se bit predstavlja kot razpoložljivo za lastno uničenje. V tem smislu nihilizem seveda ni nikakršna ideologija, svetovni nazor, zunanji pojav ali prepričanje. Nasprotno, je je lik zgodovine biti same, tistega trenutka, ko se bit ne more predstaviti drugače, kot da je v celoti razpoložljiva.« (Badiou 2014, 321.) Iz navedka je razvidno, da Badiou (ko se sklicuje na Heideggrovo bit) bit misli identitetno in ji na tej podlagi pripiše »blaženo krivdo«, kakor da bi bila bit subjektiviteta in ne družba, v katero Badiou

eno ob drugem brezdistančno, tem hujše je medsebojno ruvanje. Šibkost biti utrjuje mahinacijo moči bivajočega²⁴ in mobilizira voljo in nejevoljo bitja, ki mu Nietzsche pravi *das noch nicht festgestellte Tier*.

Ob tem nastopi vprašanje, kako in ali vse to, kar smo naznačili o vojni nihilizmu, lahko prispeva, če že nek preprečevanju, vsajk boljšemu razumevanju vojnih spopadov, ki smo jim danes priča, pravkar tudi na evropskem prostoru, ki se sicer vse od konca druge svetovne vojne rad ponaša z blagostanjem miru. Prav gotovo malo, ali celo nič, seveda, vse dokler tega nič ne dojamemo iz mahinacije izničevanja, ki ima to moč, da žene vojno nihilizma, ki lahko pregazi svet. Tedaj bi se domnevna nebitvenost vojne nihilizma v pogledu soočenja z aktualnimi vojnimi dogajanja morda pokazala kot na drugačen način bistvena, namreč v pogledu, da se danes *pozablja na brezbitvenost človeka*, kar vodi v *humanitarno spozabljanje* – tudi same aktualne vojne so postale oziroma se jih dela za brezbitvene. A od takega *bistvenega spomnjenja in opomina* smo, kot se zdi, še precej daleč ali celo vedno bolj *daleč*; – morda pa samo ne vemo, kako *blizu*. Da to ni v naši moči, morda edino reši človeško bistvo iz primeža moči, ki je zato, da si podredi totalno vse, sama ujeta v vojno za nič od nič. In kot jetniki te ujetosti se počutimo nadvse svobodne in mogočne.

Čeprav verjetno tu ni ravno pravo mesto za pripovedovanje zgodb, naj, kolikor zgodbe vendar pridejo prav za to, da nas na kaj spomnijo, bežno napotimo na Platonov mit o vojščaku Eru, Pamfilijcu (*pamphylos* dobesedno pomeni »od vseh človeških rodov«), s katerim se zaključujejo razpravljanja v dialogu o državi. Mit pripoveduje o vrsti demonskih preizkušenj, ki jih mora Erova duša prestatiti ob svojem povratku na ta svet (glej Barbarić 2004, 43–83),

vsemu navkljub neomajno veruje in vanjo polaga svoje upe.

24 »Mahinacija opolnomoči moč v njeno bistvo. To pa je to pre-močenje. V pre-močenju je premaganje in izničevanje. Izničevanje tukaj ne pomeni odstranjevanja in zgolj spravljaja iz navzočega in veljavnega, tudi ne misli uničevanja in razbijanja v smislu razkrajajočega razkosavanja navzočega. Izničevanje je tu ‚pozitivno‘, sprejemanje v nično. Ker pa mora zdaj biti polasčanje moči kot nečesa brezpogojnega tudi samo takovrstno, je tudi pre-močenje popolnostno izničenje. Popolnost tu nima sumaričnega, temveč po bistvu umerjeni karakter; ne zajame le vsega bivajočega, temveč pred tem bit samo. Popolnostno izničenje je opustoševanje v smislu urejanja pušče. Opustoševanje potem nikakor ne pomeni zgolj kasnejšega ‚pustošenja‘ in izpraznjevanja navzočega, temveč usklajevanje zanesljivega spodkopavanja vsake možnosti sleherne odločitve in vseh odločilnih okrožij.« (Heidegger 2010, 38.)

in na najboljši način povzame čakanje na bistveno. Zadnja od teh preskušeni je, da se vsa žejna poda preko poljane reke *Lethe*, reke Pozabe. Čim manj vode se žejna duša napije iz reke Pozabe, ki ji Platon pravi tudi reka Brezskrbnosti in vode katere ne vzdrži nobena posoda, tem večja je možnost, da se bo v trenutku naslednjega življenju spomnila na bistveno. A nič ni gotovo, še manj je bistvenost vnaprej izgotovljena. Kar je bistveno, je videno kot ideja.

Danes, ko se zdi, da je reka pozabe speljana po vseh informacijskih in komunikacijskih kanalih, se lahko vprašamo, kaj naj prebudi v nas skrb za to, da nas pozaba bistvenega ne preplavi povsem? Ali pa morda vprašujemo narobe, če naj »bistvo« pomeni *bitstvo* in gre »bit« sama *zabiti* ter je treba vse znova začeti od začetka. Začetek pa je kot počelo in načelo že od nekdaj tu in ne počne ničesar. Ni v vojni.

Bibliografija | Bibliography

- Aristoteles. 1999. *Metafizika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Badiou, Alain. 2014. *Le séminaire – Images du temps présent: 2001–2004*. Paris: Fayard.
- Barbarić, Damir. 2004. *Pogled, trenutek, blisk*. Prev. M. Šetinc. Ljubljana: Nova revija.
- . 2023. »Die moderne Barbarei.« *Phainomena* 32 (126-127): 7–26.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Prev. B. Canjko. Ljubljana: Založba /*cf.
- Beck, Ulrich. 2004. *Der kosmopolitische Blick oder: Krieg ist Frieden*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Breuer, Stephan. 1988. »Der Nihilismus der Geschwindigkeit. Zum Werk Paul Virilios.« *Leviathan* 16 (3): 309–330.
- Chamayou, Grégoire. 2016. *Teorija drona*. Prev. M. Bratina. Ljubljana: Krtina.
- Di Battista, Alessandro. 2024. *Scomode verità. Dalla guerra in Ucraina al massacro di Gaza*. Roma: PaperFIRST.
- Dupuy, Jean-Pierre. 2023. *The War That Must Not Occur*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Erzetič, Manca. 2023. »Vulnerability and Testimony within the Nihilistic Experience and Existential Attestation.« *Teoria. Rivista di filosofia* 43 (1): 69–87.
- Heidegger, Martin. 1966. »Pismo o humanizmu.« V M. Heidegger, *Izbrane razprave*, 180–233. Prev. I. Urbančič. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- . 1978. *Wegmarken*. Frankfurt am Main: Klostermann.
- . 1989. *O vprašanju biti*. Prev. T. Hribar. Maribor: Obzorja.

- . 1995. *Na poti do govorice*. Prev. D. Komel et al. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 2004. »Večerni pogovor v taborišču za vojne ujetnike v Rusiji med mlajšim in starejšim.« V M. Heidegger, *Pogovori s poljske poti*, 211–247. Prev. A. Košar in M. Soldo. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- . 2005a. »Govorica Pesmi. Opredelitev pesmi Georga Trakla.« V M. Heidegger, *Na poti do govorice*, 30–85. Prev. D. Komel et al. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 2005b. „*Mein liebes Seelchen!*“ *Briefe Martin Heideggers an seine Frau Elfride 1915–1970*. München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- . 2010. *Zgodovina biti*. Prev. A. Košar. Ljubljana: Nova revija.
- . 2014. *Überlegungen XII–XV (Schwarze Hefte 1939–1941)*. GA 96. Ur. P. Trawny. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Jaspers, Karl. 1946. *Die Schuldfrage*. Heidelberg: Lambert Schneider.
- Jaspers, Karl, in Martin Heidegger. 1997. »Pisma iz korespondence Jaspers–Heidegger.« Prev. A. Košar. *Phainomena* 6 (21–22): 299–311.
- Johnson, Rob. 2022. »A Typology of Wars and How They End.« In *How Wars End. Theory and Practice*, ur. D. Kingsbury in R. Iron, 28–44. London: Routledge.
- Jünger, Ernst. 2006. *Preko črte*. Prev. V. Kogoj. Koper: Hyperion.
- 346 Komel, Dean. 2012. *Den Nihilismus verwinden. Ein slowenisches Postscript zum 20. Jahrhundert*. Nordhausen: Verlag Traugott Bautz.
- . 2014. »Bianco-nero e chiaro-scuro nei Quaderni neri di Heidegger.« V *Metafisica e antisemitismo. I Quaderni neri di Heidegger tra filosofia e politica*, ur. A. Fabris, 73–80. Pisa: Edizioni ETS.
- . 2020. »Zur ‚Hermeneutik der Überlegung‘ in den Schwarzen Heften.« V *Jenseits von Polemik und Apologie. Die „Schwarzen Hefte“ in der Diskussion. Heidegger-Jahrbuch 12*, ur. A. Denker in H. Zaborowski, 36–47. Freiburg in München: Alber.
- . 2023. »War of Nihilism.« *Teoria* 43 (2): 9–26.
- Malpas, Jeff. 2018. »The Spatialization of the World.« *Phainomena* 27 (106–107): 91–107.
- . 2022. *In the Brightness of Place. Topological Thinking in and after Heidegger*. Albany, N.Y.: SUNY Press.
- Oppenheimer, Robert J. 1984. »War and the Nations.« V J. R. Oppenheimer, *Atom and Void: Essays on Science and Community*, 133–142. Princeton: Princeton University Press.
- Paić, Žarko. 2017. »Permanent Condition of War-and-Peace: From ‘Total Mobilization’ to the Absolute Construction of Event.« *Filozofska istraživanja* 37 (1): 5–37.
- Polt, Richard. 2006. *The Emergency of Being. On Heidegger’s Contributions to Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

-
- Ross, Daniel. 2020. »The End of the Metaphysics of Being and the Beginning of the Metacosmics of Entropy.« *Phainomena* 29 (112-113): 73–100.
- Rovatti, Pier Aldo. 2011. »Mi, barbari«. Prev. V. Breclj. *Phainomena* 20 (76-77-78): 31–35.
- Stiegler, Bernard. 2018. *Neganthropocene*. Prev. D. Ross. London: Open Humanities Press.
- . 2022. *Nanjing Lectures 2016–2019*. Prev. D. Ross. London: Open Humanities Press.
- Trawny, Peter. 2022. *Tehnika.Kapital.Medij. Univerzalno in svoboda*. Prev. A. Košar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Tukidides. 1958. *Peloponeška vojna*. Prev. J. Fašalek. Ljubljana: DZS.
- Turk, Primož. 2015. »O pojmu zadržanja (*hexis*) v Aristotelovi etiki.« *Phainomena* 24 (94-95): 183–208.
- Valentić, Tonči. 2023. »Metaphysics and Transhumanism.« *Phainomena* 32 (126-127): 215–238.
- Virilio, Paul. 1986. *Speed and Politics: An Essay on Dromology*. Prev. M. Polizzotti. New York: Semiotext(e).
- . 2000. *The Information Bomb*. Prev. C. Turner. London: Verso.
- . 2002a. *Ground Zero*. Prev. C. Turner. London: Verso.
- . 2002b. *Desert Screen: War at the Speed of Light*. Prev. M. Degener. London Continuum.
- Virilio, Paul, and Sylvère Lotringer. 2008. *Pure War*. Uvod P. Virilio. Prev. M. Polizzotti in B. O'Keeffe. New York: Semiotext(e).
- Wittgenstein, Ludwig. 2005. *Kultura in vrednota. Mešani zapiski*. Prev. A. Učakar. Študentska založba. Ljubljana.
- Zaborowski, Holger. 2014. »Abschied vom ‚ewigen Frieden‘? Neue Kriege und ihre Herausforderungen für Moral und Recht.« *Phainomena* 23 (88-89): 157–173.
- Zimmermann, Hans Dieter. 2005. *Martin und Fritz Heidegger. Philosophie und Fastnacht*. München: Beck.
- Žižek, Slavoj. 2023. *Too Late to Awaken: What Lies Ahead When There is No Future?* London: Allen Lane.
-

phainomena

REVIJA ZA FENOMENOLOGIJO IN HERMENEVTIKO
JOURNAL OF PHENOMENOLOGY AND HERMENEUTICS

Phainomena 32 | 126-127 | November 2023

Demarcations | Razmejitve

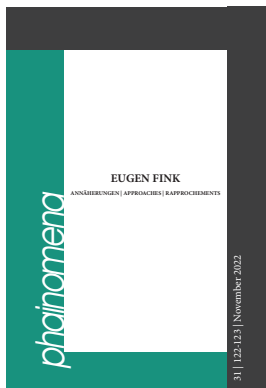
Damir Barbarić | Dragan Prole | Artur R. Boelderl | Johannes Vorlauffer | Cathrin Nielsen | Virgilio Cesarone | Mario Kopic | Petr Prášek | Žarko Paić | Tonči Valentić | Dean Komel | Emanuele Severino | Jonel Kolić | Jordan Huston

Phainomena 32 | 124-125 | June 2023

Passages | Prehodi

Alfredo Rocha de la Torre | Miklós Nyíró | Dario Vuger | Ming-Hon Chu | Maxim D. Miroshnichenko | Jaroslava Vydrová | Malwina Rolka | René Dentz | Igor W. Kirsberg | Izak Hudnik Zajec | Primož Turk | Adriano Fabris

Phainomena 31 | 122-123 | November 2022

Cathrin Nielsen – Hans Rainer Sepp – Dean Komel (*Hrsg. | Eds. | Dirs.*)

Eugen Fink

Annäherungen | Approaches | Rapprochements

Cathrin Nielsen | Hans Rainer Sepp | Alexander Schnell | Giovanni Jan Giubilato | Lutz Niemann | Karel Novotný | Artur R. Boelderl | Jakub Čapek | Marcia Sá Cavalcante Schuback | Dominique F. Epple | Anna Luiza Coli | Annika Schlitte | István Fazakas

